

KRISTIJONODONELAIČIO „METŲ“ ĮTAKA SIMONO DAUKANTO KALBAI*

Roma Bončkutė | Klaipėdos universiteto Literatūros katedra
Herkaus Manto 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: roma.bonckute@ku.lt

Straipsnyje analizuojamas iki šiol tyrėjų neaptartas Simono Daukanto rankraštis „Donelejtisa poratuj kolejno“. Jame yra apie 200 žodžių iš Kristijono Donelaičio „Metų“. Straipsnyje iškeliama hipotezė, kad „Metai“ yra svarbiausias S. Daukanto kūrybos prototekstas lietuvių kalba. Pirmiausia aptariama rankraščio istorija, datavimas, paskui analizuojami S. Daukanto istorinių darbų tekstai, atskleidžiant ryšį su Metų tekstu. Ištyrus K. Donelaičio Metų poveikį S. Daukanto kalbai, nustatyta, kad jis iš pirmtako teksto perėmė leksiką, jos pagrindu kūrė naujadarus; gausiai vartojo donelaitiškas antrinio predikatyvo defektines konstrukcijas. K. Donelaičio hegzametras darė įtaką istoriko sakinio ritminei intonacinei struktūrai. Metai lėmė meniųjų priemonių pobūdį istoriniuose veikaluose, tad S. Daukantas, veikiamas poemos, kūrė istorinio teksto retoriką.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *Kristijonas Donelaitis, Simonas Daukantas, autografas, leksika, sintaksė, ritmas, teksto poetika, tekstas, intertekstas, kūryba.*

Simonas Daukantas (1793–1864) – pirmosios istorijos lietuvių kalba autorius ir pirmasis pasaulietinės prozos teksto kūrėjas. S. Daukanto tekstų skaitytojas susiduria su turtingu žodynu, aiškiai tam metui lietuvių kalba reiškiamomis mintimis, gana nedideliu kiekiu įprastinių slavizmų. Tačiau prisimintina, kad S. Daukantas buvo užaugęs Žemaitijoje, mokėsi rusų ir lenkų kalbomis, daug skaitė vokiškai, lotyniškai, prancūziškai ir tikėtina, kad maždaug nuo keturiolikos metų lietuviškai jau retai bekalbėdavo. Šiandien stebėdami jaunuomenės prastėjantį lietuvių kalbos mokėjimą, nulemtą jų kasdienio gyvenimo kitos kalbos apsuptyje, galime geriau įsivaizduoti, kokios menkos galėjo būti S. Daukanto lietuvių kalbos žinios: geriausiai atveju jis nebuvo visai pamiršęs tėvų namuose vartotos kalbos.

Tačiau mokėti lietuviškai ir rašyti lietuviškai yra du skirtingi dalykai. Tad S. Daukantas, sumanęs lietuviškai rašyti, jei dar ir mokėjo savo gimtąją kalbą, tikkančią kasdieniam bendravimui, suprato, kad jam reikia sukaupti rašomajai kalbai ir istoriniam tekstui lietuviškų žodžių ir vaizdinių atsargą.

S. Daukantas yra žinomas XIX amžiaus pirmosios pusės rašomosios kalbos modernintojas, kuris gerokai nutolo nuo Didžiojoje Lietuvoje Dionizo Poškos aplin-

koje besiformuojančio požiūrio į kalbos ugdymą. Sekimą kita rašto tradicija liudija kai kurių to meto autorių (pavyzdžiui, Simono Stanevičiaus, Motiejaus Valančiaus, Antano Baranausko) jo adresu išsakyta kritika. Kyla klausimas, kas veikė istoriko modernų požiūrį į kalbą.

Kadangi nėra jokio teksto be interteksto,¹ svarbu nustatyti, kurie tekstai kūrybinio kelio pradžioje sudarė branduolinių tekstų korpusą.² Išlikęs S. Daukanto rankraštis „Donelejtisa poratuj kolejno“,³ saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, suteikia pagrindą manyti, kad, be kitų lietuviškų tekstų, galėjusių paveikti jo kalbą, tirtini ir K. Donelaičio *Metai*. Autografo pavadinimu laikytinas „Donelejtisa poratuj kolejno“, nes tai yra pirmieji rankraščio puslapio viršuje centre įrašyti žodžiai. Šio rankraščio analizė papildoma ankstesnius tyrimus apie S. Daukanto kūrybinę laboratoriją, kalbos ugdymo, teksto poetikos šaltinius.

Šio straipsnio tikslas – aptarti K. Donelaičio *Metų* įtaką S. Daukanto ankstyvųjų istorinių tekstų kalbai. Uždaviniai: supažindinti su iki šiol tyrėjų nenagrinėtu S. Daukanto rankraščiu „Donelejtisa poratuj kolejno“; ištirti rankraščio istoriją; nustatyti *Metų* įtakos pobūdį S. Daukanto istorinių tekstų kalbai.

Dėl S. Daukanto gausaus rankraštinio ir spausdintų darbų palikimo šiame straipsnyje šaltiniais pasirinkti tik jo pirmųjų istorinių darbų tekstai: *Darbay senuju Lituwu yr Zemaycziu, Istoryje Zemaytyszka*,⁴ *BUDA Senowęs – Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū*.⁵ Tekstų analizei pasitelkiama tekstologija, intertekstualumo teorijos teiginiai.

Lietuvių rašomosios kalbos istorijai būdingi pertrūkiai. XIX a. pirmosios pusės Didžiosios Lietuvos visuomenėje jau nedaug buvo likę atsiminimų apie Martyno Mažvydo ir Mikalojaus Daukšos XVI amžiuje suformuotą lietuvių kalbos prestižą. Tad XIX amžiaus jaunuomenei, susipažinusiai su vokiečių romantizmo idėjomis, nusprendusiai atgaivinti lietuvių kalbą, bet pasiryžusiai nesekti to meto religinėje

* Straipsnis parengtas vykdant LMT mokslininkų grupių projektą *Kultūrinių idėjų transferas nacionalinio gimimo kontekste: Prūsų Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos dialogas*. Projekto sutarties Nr. MIP-065/2014/SUT-TIKSL-015.

Dėkoju Giedriui Subačiui, skaičiusiam straipsnio rankraštį ir suteikusiam vertingų pastabų.

1 БАРТ, Ролан. *Избранные паботы. Семиотика. Поэтика*. Москва, 1989, p. 418.

2 КУЗЬМИНА, Наталья Арнольдовна. *Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка*. Екатеринбург; Омск, 1999, p. 53.

3 DAUKANTAS, Simonas. *Donelejtisa poratuj kolejno*. 4 p. Rankraštis saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, F-12, 3099.

4 DAUKANTAS, Simonas. *Istoryje Zemaytyszka*. 1834. 551 lap. Rankraštis saugomas Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto (toliau – LLTI) rankraštyne, F. 1-SD2.

5 DAUKANTAS, Simonas. *Budą Senowęs – Lėtuwiū Kalnienū ir Zámajtiū* išraszė Jokyb's Łaukys. Petropilie: Spaudinie pas C. Hintze, 1845. 256 p.

raštyje vartojama kalba, nebuvo geresnio kalbos šaltinio kaip *Metai*. Taip jau sutapo, kad S. Daukantai ieškant pavyzdinių savo darbų prototekstų išėjo Martyno Liudviko Rėzos *Metų* leidimas, kuris XIX amžiaus antrajame dešimtmetyje buvo naujiena ne tik Didžiojoje Lietuvoje, bet ir Rytų Prūsijoje. Tikėtina, kad per Vilniaus universiteto profesoriaus Ignato Žegotos Onacevičiaus (Ignac Żegota Onacewicz, 1780–1845) ryšius su M. L. Rėza apie 1818 m. jo parengtas K. Donelaičio *Metų* leidimas *Das Jahr in vier Gesängen, ein ländliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmaaß ins Deutsche übertrage* pateko į Vilniaus universiteto studentų S. Daukanto,⁶ Kajetono Nezabitauskio (1800–1876), Jurgio Platerio (1810–1836), Simono Stanevičiaus (1799–1848) rankas. Būtent šių kultūrininkų darbuose randame pirmuosius XIX a. pradžioje Didžiojoje Lietuvoje K. Donelaičio paminėjimus, iš *Metų* perimtą leksiką. Anksčiausią *Metų* įtaką aptinkame S. Daukanto istorijoje *Darbay senuju Lituwiiu yr Zemaycziiu* (1822). Kad M. L. Rėzos parengta *Metų* knyga Lietuvą galėjo pasiekti ne per ką kita, o per I. Ž. Onacevičiaus ryšius su pačiu rengėju, rodytų keletas detalių.

Yra žinoma, kad I. Ž. Onacevičius buvo baigęs Karaliaučiaus universitetą, domėjosi Rytų Prūsijos istorikų darbais, kuriuose, beje, buvo pagarbiai rašoma apie senovės prūsus; laisvu laiku skaitė Lietuvos istorijos kursą ir minėti jaunuoliai jo klausė bei susidomėjo istorijos ir lietuvių kalbos tyrinėjimais. J. Plateris ir S. Stanevičius lankėsi (1830–1831) Karaliaučiaus universitete, ten rinko medžiagą savo darbams, bendravo su M. L. Rėza.⁷ Atsižvelgiant į to meto bendravimo kultūrą, negalima manyti, kad jaunuolių kelionė įvyko be tarpininkavimo. Be to, J. Plateris savo darbe *Trumpa žinia apie tą išdawaną lietuvių Biblijos Londone* rašo, kad M. L. Rėzos veikalas *Geschichte der litthauischen Bibel* Vilniaus universitete yra *nū paties rašytojo dōwinomis atsionsta*.⁸ Jei M. L. Rėza Vilniaus universitetui parūpino vieną savo knygą, tikėtina, kad turbūt suprasdamas, jog K. Donelaičio kūrinys turi būti įdomus ir Didžiosios Lietuvos mokslo ir kultūros bendruomenei, trokšdamas, kad veikalas kuo greičiau pasiektų lietuvių kalbos mylėtojus, galbūt pats ją atsiuntė į Lietuvą, o galbūt ir savo bičiuliui I. Ž. Onacevičiui.

S. Daukanto istorijoje *Darbay senuju Lituwiiu yr Zemaycziiu*⁹ (1822,¹⁰ toliau – *Darbay*) randame daug *Metų* poetikos atspindžių. To meto Lietuvos kontekste neaptinkama nė vieno autoriaus, patyrusio tokią didelę *Metų* įtaką. Įdėmiai išiskaičius į S. Daukanto ir K. Donelaičio tekstus, galima teigti, kad *Metai* galėjo būti *Darbay* teksto pirminis impulsas ir pirma teksto gimimo grandis. K. Donelaičio *Metų* sukurtas ir įvertintas lietuvių būrų pasaulis įgijo tęsinius S. Daukanto veikaluose ne tik dėl turtingo teksto audinio, bet ir dėl keliamų idėjų. Poemos leksika, sakinio ritminė-intonacinė sandara, poetika, pavaizduotas pasaulis, idėjos – tokia eile pagal patirtą poveikį išsidėstytų prototeksto elementai. Tad kyla klausimas, ko-

dėl S. Daukanto kūrybinių ištakų grandinėje *Metai* buvo pirmoji grandis, padėjusi kūrėjui taip organiškai sujungti aprašytąjį būrų pasaulį su naujai kuriamu senovės lietuvių, o liuteronų bendruomenės patirtis ir nuostatas suderinti su asmenine kataliko patirtimi ir dorybėmis.

Ankstesnių K. Donelaičio tyrėjų įrodyta, kad *Metų* tekstas turi savo prototekstus: antikinės ir Vakarų Europos literatūros, taip pat Prūsijos lietuvių religinės rašties šaltinius.¹¹ O kuo daugiau tekstas suaugęs su ankstesnėmis tradicijomis, tuo jis daugiau turi prasmę ir pajėgus sukelti skaitytojo energetinį rezonansą.¹² S. Daukantas, pradėdamas savo kaip istoriko kūrybinį kelią, buvo susipažinęs su antikinė kultūra ir literatūra, svarbiausiais Antikos ir Europos istorikų darbais, ne vieną jų buvo išvertęs. S. Daukantas studijuodamas XVII–XIX amžiaus Prūsijos istorikų darbus, vokiečių ankstyvojo romantizmo teoretikus, jais sekdamas ne tik suprato, kad kalba žmogaus gyvenimui turi pamatinę reikšmę, bet kad lietuvių kalba turi vienodą teisę egzistuoti greta kitų, didžiųjų, tautų kalbų. Klasikinės literatūros tekstai, prūsams ir lietuviams palankių istorikų darbai, Vokietijos kultūrininkų ir literatų (pvz., Gottholdo Ephraimo Lessingo, Johanno Wolfgango Goethe's, Johanno Gottfriedo Herderio) atsiliepimai apie lietuvių liaudies dainas sudarė ir K. Donelaičio, ir S. Daukanto branduolinių tekstų korpusą. Iš abiem įtaką galėjusių turėti darbų paminėtini, pavyzdžiui, Theodoro Lepnerio *Der Preussische Litauer* (*Prūsų lietuvis*, parašyta apie 1690 m., išleista 1744 m.); Christopho Hartknocho *Alt- und Neues Preussen Oder Preussischer Historien Zwei Teile* (*Senoji ir naujoji Prūsija, arba dvi Prūsijos istorijos dalys*, 1684), taip pat Pilypo Ruigio (Philipp Ruhig) *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas* (*Betrachtung der Littauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften* 1745). Pastarojo veikale per dešimtis

6 Yra išlikęs S. Daukanto asmeninis egzempliorius: [RHESA, Ludwig Jedimin]. *Das Jahr in vier Gefängen, ein landliches Epos aus dem Litthauischen des Chrifstian Donaleitis*, genannt Donalitus, in gleichem Versmaaß ins Deutche uebertragen von D. L. J. Rhesa, Prof. d. Theol. Königsberg 1818, gedruckt in der Königl. Hartungfchen Hofbuchdruckerei. Knyga saugoma LLTI bibliotekoje. Šiame straipsnyje cituojama iš šio leidinio.

7 Žr. plačiau: KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitiss de Plater*: Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas. Vilnius, 2012, p. 98.

8 PLATER, Jerzy. *Trumpa žinia apie tą išzdavimą lietuviškos Biblijos Londone*. Vilnius; Karaliaučius, 1826–1831, p. 1.

9 DAUKANTAS, Simonas. *Darbay senųjų Lituwiiu yr Zemaycziiu*. 1822. 885 p. Rankraštis, vadinamasis Jurgio Platerio nuorašas, saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, F. 1-D 104.

10 S. Daukantas istoriją dar pildė ir taisė 1826 m. Žr.: BONČKUTĖ, Roma. Pirmoji lietuviška istorija. Iš *Simonas Daukantas*. Vilnius, 1993, p. 53.

11 DILYTĖ, Dalia. *Kristijonas Donelaitis ir Antika*. Vilnius, 2005. 252 p.; GINEITIS, Leonas. *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*. Vilnius, 1990. 436 p.; KUZMICKAS, Vincas. *Kristijonas Donelaitis*. Vilnius, 1983. 240 p.

12 КУЗЬМИНА, Наталья Арнольдовна. *Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка*, p. 64.

puslapių pateikiama lietuviškų žodžių, maldų pavyzdžių. Svetimtaučio istoriko pagarus požiūris į prūsų, lietuvių tautą, kalbą kėlė savivertę. Galima priminti, kad didžiausią įtaką Johannui Gottfriedui Herderiui (1744–1803) padaręs Johannas Georgas Hamannas (1730–1788) save laikė rytprūsiu, o ne vokiečiu.¹³ Kol kas nenustatyta, ar S. Daukantas skaitė J. G. Hamanno darbus, tačiau jis buvo puikiai išstudijavęs jo sekėjo J. G. Herderio raštus ir jo idėjomis sekė. S. Daukantas gyrė vokiečius, kad jie pirmieji į kalbą filosofiskai pažiūrėjo. J. G. Hamannas žmogaus kalbą kildino iš Dievo. O žmonių kalba atsirado kaip Dievo kalbos atspindys: *[k]alba yra mąstymo motina. Įžvelgimas ir mąstymas savaime suponuoja prieš tai buvus kalbą, ir be kalbos neįmanoma jų įsivaizduoti, kaip skaičiavimo be skaičių. Kalbos sritis apima tiek pirmuosius skaitymo bandymus, tiek tobulus poezijos dalykus, pagaliau giliausią filosofiją. Kalboje galima rasti žmonijos ir kiekvienos atskiros tautos istoriją. Kalbas reikėtų tyrinėti, lyginant jas vieną su kita ir su daugeliu, atsižvelgiant į įvairius ryšius su laiku, vieta ir objektu. Tautos kalbos ypatumai atitinka jų mąstysenos kryptį, ir kiekviena tauta apreiškia save savo kalbos prigimtimi, forma, kalbiniais dėsniais ir papročiais taip pat tiksliai, kaip ir savo išvaizda bei viešu pasirodymu.*¹⁴

Tikėtina, kad K. Donelaitis taip pat buvo skaitęs J. G. Hamaną. Tai galėjo būti tekstai, kurie abiem įteigė lietuvių kalbos savaiminę vertę, norą darbais įrodyti gimtosios kalbos pranašumus. Abu kūrėjus, susipažinus su svetimtaučių tekstais, galėjo aplankyti pasididžiavimo savo gimtąja kalba jausmas, pamačius svetimų žodžių gausoje keletą lietuviškų trupinių. Be to, S. Daukantas ir naujesnių autorių tekstuose rasdavo palankių atsiliepimų apie prūsus ir lietuvius, lietuviškų žodžių pavyzdžių. Štai Bavarijos diplomato François Gabrielio de Bray knygoje *Essai Critique Sur L'histoire De La Livonie* (Kritinės Livonijos istorijos apybraižos, 1817) prūsai, sekant Adomu Bremeniečiu, pavadinami visų žmoniškiausiais žmonėmis: *Prutzi homines humanissimi, qui obviam tendunt. ad auxiliandum his qui his qui in mari periclitantur vel qui a piratis infestantur. Multa possent ex illis populis diu laudabilia in moribus, si solem Christi fidem haberent*;¹⁵ Augusto von Kotzebue veikale *Preußens ältere Geschichte* (Prūsijos senovės istorija, 1808) sakoma, kad žodis *Swietas* atitinka graikų *kosmos*, lotynų *mundus*, vokiečių *Welt*; *Stiprybe – arete, virtus, Tugend, Staerke*.¹⁶ Kitoje vietoje A. von Kotzebue sako, kad vardas *Trusamundus, von trufsus, arbeitsam*,¹⁷ o šitą žodį S. Daukantas išsirašo iš K. Donelaičio *Metų* ir gausiai vartoja. Tad svetimtaučių garsių vyrų darbuose cituojami lietuviški žodžiai kėlė lietuvių kalbos prestižą ir lietuvių kūrėjams – norą rašyti motinos kalba, paliudytą jos grožį išskleisti savo darbuose.

Johanno G. Herderio straipsnis „Apie kalbos ištakas“ (*Abhandlung über den Ursprung der Sprache*) bene labiausiai leido suprasti,¹⁸ kad pasukta geru keliu, kad lietuvių kalba rašytina ne tik religinė literatūra, ja galima kurti tokio pat grožio

kūrinius kaip Homero epai. Tad S. Daukantai *Metai* buvo tik tąsa literatūrinės tradicijos, kuri parėmė jo pasiryžimą priešintis oficialioms nuostatoms, daug metų Didžiojoje Lietuvoje besitęsiančiam lietuvių kalbos menkinimui. O kadangi turėti supratimą apie ką nors reiškia vienaip ar kitaip elgtis tam tikromis aplinkybėmis, tai S. Daukantas ėmė galvoti apie lietuvių kalbos prestižo kėlimą gimtajame krašte. Štai S. Daukanto antrojoje istorijoje jau randame kalbos politikos diskurso pavyzdžių. Jis, susipažinęs su Prūsijos lietuvių kalbos ugdymo istorija, rašo, kad tarp visų valdžių tik viena Parusnio tesaugoja lietuvių kalbą ir nė vienas aukštesnis valdininkas ar kunigas negali užimti pareigų lietuviškai nemokėdamas.¹³ Tad S. Daukantas, veikiamas XIX a. vokiečių filosofų ir filologų idėjų, Rytų Prūsijos aukštesnės kultūros visuomenės viešojo gyvenimo pavyzdžių, kartu su kitais sukūrė įvairių veiklų planą, kaip pakelti lietuvių kalbos prestižą. Vienas iš pagrindinių uždavinių, atspindinčių ankstyvojo vokiečių romantizmo idėjas, – sukurti bendrą visiems rašomąją kalbą, kuri nekartotų religinių raštų kalbos (*Kirchen Sprache*), o atspindėtų šnekamosios kalbos (*Mutter Sprache*) vartoseną. Kadangi šnekamosios kalbos elementus yra sunku pritaikyti raštui, M. L. Rėzos išleisti *Metai* tobulai atitiko keliamus reikalavimus: tekstas buvo kimšte prikimštas gražiausių liaudies kalbos pavyzdžių, pulsavo gyvybe ir autentiškumu, pasižymėjo skambesiu ir muzikalumu, leksikos pertekliumi ir vaizdo sodrumu. Pažvelgus į S. Daukanto tekstus per K. Donelaičio *Metų* prizmę, nėra per drąsu teigti, kad jei ne *Metai*, nebūtų *Darbų*.

Štai S. Daukantas išsirašo iš K. Donelaičio istorijos veikalui itin svarbių žodžių, nežinomų iš K. Sirvydo žodyno, kuris XIX a. Didžiojoje Lietuvoje vis dar buvo pagrindinis šaltinis. Pavyzdžiui, jis išsirašo ir jau pirmojoje istorijoje randame: *Puļkas* p. 1 (pavartotas apie 97 kartus); *Gauja* p. 2v (apie 21 kartą). Galima net sakyti, kad S. Daukantas iš K. Donelaičio perėmė neigiamą žodžio reikšmės atspalvį.

13 SKRUPSKELIS, Ignas. *Lietuviai XVIII amžiaus vokiečių literatūroje*. Roma, 1967, p. 45.

14 Ten pat, p. 46.

15 DAUKANTAS, Simonas. *Išrašai iš knygų apie etnografiją ir istoriją in quoro* 28. Lap. 27r. Rankraštis saugomas LLTI Rankraštyne, F. 1–SD–31.

16 Cit. iš S. Daukanto asmeninės knygos egzemplioriaus: KOTZEBUE, August von. *Preußens ältere Geschichte*. Hamburg, 1811, p. 69.

17 Ten pat, p. 70.

18 Štai S. Daukantas savo išrašuose lenkiškai pasižymėjo: *Herderis svariais pavyzdžiais savo samprotavimuose apie kalbą įrodė, kad nėra tokios gyvos kalbos, kurios išraiškai pakaktų kokių dvidešimt raidžių, nes nei viena gyva kalba nesileidžia būti*

išreiškiamą mažesniu negu dvidešimt raidžių kiekiu. Žr. DAUKANTAS, Simonas. *Išrašai iš knygų apie etnografiją ir istoriją in quoro* 28, lap. 21v. 1772 metų tekste yra: *Keine einzige lebendig tönende Spracheläßt sich vollständig in Buchstaben bringen, und noch weniger in zwanzig Buchstaben: dies zeugen alle Sprachen sämtlich und sonders.* HERDER, Johann Gottfried von. *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. Berlin: bey Chriftian Friedrich Voß, 1772, S. 13 [žiūrėta 2014 m. spalio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.deutschestextarchiv.de/book/view/herder_abhandlung_1772/?hl=Lambert&p=5>.

19 DAUKANTAS, Simonas. *Istorija Žemaitiška*. Vilnius, 1995, t. 1, p. 120.

Ata	Donelejtisa	wionatiis, ves
Au pro ewa.	paratuj kolejno.	wionturtis,
Bau pro bepe		irpudskinti.
atkopti pro ateiti.	Putkas.	Turiba od turiti
Trusus	Kribxdieti,	nas, bidinti
Pagawo, p pradego	Oziomas,	Kaj, kajp-
Kitonie; btona.	Lajbaj,	sxtajsties,
skrandas kajlinej.	Koda,	ejti, tumpinti
Wristab,	Krajkar.	kuprinti, xingloti
ti p tujan	Tarsxkino,	kumbrinti.
idas.	Tajpo, pro tajp	dyrinti, xiobrinti
Kajmene p sada	Sumixaj, pro sumixaj	roginti, tykinti
Tajp kajp.	Kajminas pro suriedas.	stjrinti, xsterinti
Buras pro k	Gaspada,	loginti
Birbijne,	wipernaj,	xkoxdioti
Kajsti grai	permiera,	xengti
Kampas,	Orytas, pro oxuskuwas.	
Werpataj.	Spasa skyle	Sxerx pro nasxk-
Pagiris.	trusinieti.	lydieti
	parangti gauti.	sxurinti pro
	nickingas	sxewiati.
	oxinti giris dajniemis.	
	rykanti	ester, omal, ledas
	Kekide.	nia

Donelejtisa poratuj kolejno. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, RS F-12, 3099, lap. 1

S. Daukantas, kai kalba apie savus, sako *rymty pulkaj 198*, o kryžiuočiai yra *gauies kryžneszu* (*Darbay*, p. 576). K. Donelaičio *Metuose*, pavyzdžiui, galime rasti: *Taip bedumojant man, wilkai Gaujoms fufibégo* (ŽR 72). Jau pirmame veikale gausiai vartotas iš *Metų* paimtas žodis *Narsas* ir jo vediniai. Rankraštyje „Donelejtisa poratuj kolejno“ šalia *Narsas* lenkiškai pasižymėta: *gniew* p. 2v. *Darbuose* šį žodį randame apie 80 kartų, jo K. Sirvydo žodyne taip pat nebuvo. K. Donelaičio tekste – *žiemôs Narfai* (ŽR 1), o S. Daukantas dažniausiai šiuo žodžiu apibūdina karius, bet dažnai ir patį karą: *Kas gał apraszjty smarkuma, narsuma ir baisuma tu kariu, kures dary 15.000 iotiu Letuwiu Žiamaitiu sufygrumusu su poułkais Goudu* (*Darbay*, p. 294). S. Daukantui žodis *pilis* buvo žinomas, tačiau *pilionys* jis greičiausiai bus paėmęs iš K. Donelaičio (*Buk Pillónys wis linksmây kasdien' prisiwálga* PL 243):

Wijnouleka tukstanių Zamajtių gijnioiuses pili Apoulę par 8 dijnás nepasidoudamis; nes dewintouię dijną nestengdamis buk pasidawusis Karalui ir pasijemusis, grobi sógrįjtą Zuwiedū žiamie pagroužinti, doni jem po seno mokiety ir nu kózno **pilonijs** gałwos pusio swaro sidabro douti, óz tou, iog patius gywus paliko (*Budas*, p. 247).

Žinoma, galima manyti, kad kai kurie žodžiai, kuriuos S. Daukantas išsirašė iš *Metų*, galėjo būti jam žinomi iš namų, kasdienio bendravimo aplinkos ar kitų lietuviškų raštų, bet užmiršti. Tačiau ir mes įprastus žodžius kartais pavartojame tik pamatę juos netikėtai įpintus kitų tekstuose. Pradedančiam kūrėjui, o ypač tokiame, koks buvo S. Daukantas, iš esmės keitusiam požiūri į rašomąją kalbą, tik perėjęs vartosenos etapą žodis įgydavo autoritetingumo, vartojamumo statusą. Be to, kaip minėta, S. Daukantas, sekdamas vokiečių filosofiniu požiūriu į kalbą, tik *Metų* tekste bus atpažinęs sektinus pavyzdžius: ne knyginę, o paprastos liaudies gyvosios kalbos žodžius. J. G. Hamannas manė, kad primityvi kalba esanti arčiau paties Dievo, o racionaliai sukonstruota kalba (kas atitiktų gramatikų kalbą, *Kirchen Sprache*) yra klaidų, nusivylimo, melo įrankis.²⁰ Pavyzdžiui, S. Daukantui buvo žinomas žodis *leisti* ir jis jį vartojo, ypač reikšmėmis „duoti sutikimą, laisvę“, „sudaryti sąlygas“ ir kt., pavyzdžiui, *Ne tyktay i swetymus laiwus tus turtus łodawa, bet ir patis daugibes sawa laywu leida i sweczies szalis* (*Darbay*, p. 74–75), bet iš K. Donelaičio paėmė *leisti* „sukurti“ reikšme. Šį žodį jis įsirašė šiame straipsnyje aptariamame rankraštyje: *lejsiti pro sutwertu* p. 1v, o *Darbuose* jis sukūrė naujadarą: *Toke tata ira ant szio pasauły žmogaus parleidyny!* p. 307.

S. Daukanto *Darbay* XIX a. pirmojoje pusėje plito nuorašais, tad galima drąsiai sakyti buvus to meto bestselerį. Sulaukęs didelio susidomėjimo, žinia, ir kritikos,

20 SKRUPSKELIS, Ignas. *Lietuviai XVIII amžiaus vokiečių literatūroje*, p. 48.

S. Daukantas pirmąją istoriją taisė, pildė ir parašė antrąją Lietuvos istorijos variantą – *Istoriyje Zemaytyszka* (prieš 1834 m., toliau – *Istorija Žemaitiška*). Kadangi buvo sunku rasti lėšų spausdinti didelės apimties veikalą, S. Daukantas, belaukdamas rėmėjo, istoriją vis taisinėjo metodologijos, faktografijos, turinio, retorikos požiūriu. Galiausiai jis *Istorijos Žemaitiškos* variantą sutrumpino, papildė etnografinę, tautosakine medžiaga ir išspausdino tarsi kokią didžiojo veikalo santrauką (*epitomę*) pavadinimu *BUDA Senowęs–Lėtuwių Kalnienū ir Zámajtiū* (1845).

Įdomu yra tai, kad kiekvienas S. Daukanto Lietuvos istorijos variantas parodo, kad jam *Metų* tekstas ir toliau išliko svarbiausia kalbos paradigma, bet į poemos autorių, pirma daug iš jo išmokęs, vėliau jau gebėjo žvelgti ir kritiškai. Štai *Darbų* skyriuje „Kalba lietuvių ir žemaičių“, remdamasis M. L. Rėzos *Das Jahr in vier Gesängen* leidimo pratarmės tekstu (p. VI), rašo:

Gražumas ir dailumas kalbos lietuvių, žemaičių rodo aiškiai, jog ana yra tikra viena ir pirmąja kalba šiaurės giminių nuo neatmenamų amžių senovės, ir taip išdailinta yra buvusi kitą kartą, jog šiandien dar, kas turi proto ir aukso plunksną Homero ar Vergilijaus, tas, sakau, ką norėdamas, tą gali gudriai gudresniai rašyti toj kalboj. Tą teisybę pagirtas dainius Donelaitis darodė savo garbingoj dainoj „Metų laikai“.²¹

O darbe *Istorija Žemaitiška* S. Daukantas jau mąsto savarankiškai ir K. Donelaitį iš antikinių perkelia į krikščionių autorių, kurie, S. Daukanto nuomone, nebuvo lietuvių kalbos brangintojai, draugiją ir sako:

Nedaug tepasigirs ir krikščionys ateinančioms kartoms savo išminčia ir dorybe, kurie, tapę jau nuo metų 1200 tuose kraštuose mokytojais dorybės ir išminties tūlų Lietuvos giminių, vienok vos ne vos Bretkūnas Parusny Raštą Šventą lietuviškai išguldė metuose 1545, kursai vienok iki šiai dienai tebėr dar neišspausdintas. Daukša pamokslus, visam metui išguldęs, išspaudė metuose 1599. Chilinskis, išguldęs vėl Raštą Šventą, Senąjį Testamentą išspaudė 1645. Donelaitis „Metų laikų“ dainės parašė metuose 1740, kurias šiandien išmintingas ir mokytas vyras Rėza, su keliomis dešimtimis dainių surinkęs, svetui apskelbė. Tatai yra visos krikščionių minavonės, kurias jie iki šiai dienai tai tautai nuo 600 metų įkūrė ir iš kurių šiandien nuskurdęs lietuvis ir žemaitis savo nelaimomis turi sau protą didinti bei varguose širdį stiprinti.²²

Toliau *Istorijos Žemaitiškos* tekste S. Daukantas pasiremia autoritetinga G. E. Lessingo pranašyste, kurią jis užrašęs, kai perskaitė vos *dvi daineli*, gyrė ir *godojo* lietuvių kalbą ir išpranašavo, kad *[l]ietuvių tauta kurią dieną galės didžiutis visų didžiausiais dainiais*.²³ S. Daukantas sako, kad G. E. Lessingo įžvalgumą liudija

K. Donelaitis *savo gaida*. Tačiau toliau priduria, kad taip yra tik todėl, kad *Lietuvos ir žemaičių kalbos nė pusės šiandien nėra dar surašytos*²⁴ – t. y. S. Daukantas kalba apie būsimus autorius, kurie dar labiau atskleis lietuvių kalbos grožį, na, žinoma, matyt, ir save tame autorių tarpe regėdamas. Pastarasis spėjimas neturėtų sukelti skaitytojui klaidingų minčių apie S. Daukanto nepamatuotą savimeilę, savikritiškumo stoką, nes yra žinoma, kaip S. Daukantas nuolat tobulino savo raštų rašybą ir kalbą, minties raišką, turtino žodyną, žodžiu, daug dirbo prie savo tekstų, be to, kurdamas rėmėsi itin autoritetingais šaltiniais, tad turėjo teisę tikėtis kritikų palankaus vertinimo, o kitiems – kelti aukštus reikalavimus.

Dar norėtusi stabtelėti prie žodžio *gaida*. Žodis *gaida* greičiausiai paimtas iš *Metų*. Rankraštyje „Donelejtisa poratuj kolejno“ yra įrašyta: *Gajdas spiewak* p. 1v; *gujdam pro uidam* p. 2. S. Daukantas, sekdamas vokiečių romantikų požiūriu į tradicinę literatūrą, tradicinius žanrų pavadinimus stengėsi pavadinti lietuviškai. Štai jis vietoj žodžio istorija vartojo: *dar[b]ai, būdas, veikalai*. Kornelijaus Nepoto istoriją *De viris illustribus* išvertė *Giwatas didiųjų karwaidū senowės*, panaudodamas K. Donelaičio žodį *Gywata* p. 1v.

S. Daukanto autografe „Donelejtisa poratuj kolejno“ yra apie 200 juodu rašalu iš K. Donelaičio *Metų* išsirašyti žodžiai (vienas žodis įrašytas paraštėje vertikaliai visam tekstui), iš jų dvylika – dviejų žodžių junginiai, trys žodžių junginiai yra iš trijų žodžių, vienas – iš keturių, vienas – iš penkių (*Kad jawelus nuwalyti prisiartino cziesàs*), o visi kiti parašyti po vieną.²⁵ Autografe yra ir daugiau žodžių, išsirašytų ne iš K. Donelaičio *Metų*, pavyzdžiui: *iszduskinti, Tužba od tužti, rajbas, rajnas, bildinti, Kaj, kajp, szłajsties, ejti v timpinti, kuprinti, žirgloti, kumbrinti, dyrinti žiobrinti, roglinti, tykinti, styrinti, v sterinti, žoginti, rikszioti, zengti, burzdę, regte, trimिताuti, mauras apdumti, Szerys pro naszlys, lydietai*. Pasitaiko žodžių, kurių vienas yra paimtas iš K. Sirvydo, o kitas – iš K. Donelaičio, pavyzdžiui, *wienatiis vel wienturtis*. Kartais S. Daukantas bando kurti, pavyzdžiui, išsirašo iš K. Donelaičio ar K. Sirvydo *mazgote*, o šalia *in statu nascendi* sukuria junginį iš vedinio ir savo tarmės žodžio: *mazginiū lakalas*. Pirmtakų tekstai S. Daukantui sukeldavo asociacijas, primindavo giliai į atmintį nugulusius žodžius, kaip ir mums būna bendraujant su savo tarmės atstovais, kai pajuntame, kad vartojame žodžius, kurių niekada nepasakome ben-

21 Straipsnyje ten, kur svarbu mintis, o ne jos raiška, citatos pateikiamos iš Birutės Vanagienės redaguotų S. Daukanto tekstų. DAUKANTAS, Simonas. Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių. Iš *Raštai*, tekstą paruošė B. Vanagienė; sudarė, įvadą ir paaikškinimus parašė V[ytautas] Merkys. Vilnius, 1976, t. 1, p. 64 (toliau – *Darbai*).

22 DAUKANTAS, Simonas. *Istorija Žemaitiška*,

t. 1, p. 119–120.

23 Ten pat.

24 Ten pat.

25 Kai kurie žodžiai yra prirašyti šiek tiek vėliau, tarp jų yra ir donelaitiški, bet kai kurie iš jų galėjo būti paimti iš kitų M. L. Rėzos tekstų. Atrodo, vienas kitas žodis yra surašytas iš atminties, o ne iš kurio nors konkretaus teksto.

draudami bendrine kalba. Tad autografo „Donelejtisa poratuj kolejno“ parašėse įrašyti kai kurie žodžiai, matyt, yra ne iš kokių konkrečių tekstų, bet iš atminties, pavyzdžiui, *bildinti*, *timpinti*, *kuprinti*, *žirgloti*, *kumbrinti*, *dyrinti*, *ziobrinti*, *roglinti*, *tykinti*, *styrinti*, *v sterinti*, *ž[i]loginti*, *rikszioti*, *zengti*, *burzdę*, *regte*.

Aptariamas rankraštis yra *in quarto* formato lankas, pasidarytas perlenkus *in folio* lapą. Lapai numeruoti pieštuku ne S. Daukanto. Lapas yra pilkai melsvos spalvos, turi neryškiai išpaustą vandenženklį: kaligrafiška monograma *ПЩ* tarp dviejų augalinio motyvo šakelių po karūna, šalia vandenženkliaus dar matyti raidės *МУ*, o viršuje pirmieji popieriaus pagaminimo metų skaičiai 18. Sokratas A. Klepikovas nurodo, kad monogramą *ПЩ* (*Павел Щепочкин*) ornaменте po karūna, o greta išspaudžiant raides *МУ* (*Мединского уезда*) naudojo popieriaus gamintojas Pavelas Ščepočkinas 1821–1831 ir 1828–1833 metais.²⁶ Kad S. Daukantas naudojo P. Ščepočkino gamybos popierių, matyti iš kitų jo rankraščių, laikomų vienoje byloje kartu su aptariamu autografu.

Rankraštyje „Donelejtisa poratuj kolejno“ surašyti žodžiai daugiausia, kaip sakytą, iš *Das Jahr in vier Gesängen*. Autografas pradedamas žodžiais „Donelejtisa poratuj kolejno“. Šios antraštės vertimas galėtų būti „Donelaitį paaiškink iš eilės“, nes S. Daukantas išsirašo žodžius, kurie jam buvo svarbūs ar nežinomi skaitant *Metus* iš eilės. Tačiau galėtų būti verčiami ir „Paaiškink Donelaitį dar kartą“, nes S. Daukantas donelaitišką leksiką jau vartojo savo pirmojoje istorijoje *Darbay*, o aptariamo rankraščio rašyba rodo vėlesnę kilmę. Vadinas, S. Daukantas, nors jau daugelį aptariamame rankraštyje esamų žodžių buvo vartojęs, o kitus turbūt ir mintinai mokėjo, tačiau praėjus kuriam laikui vėl grįžo prie *Metų*, juos skaitė ir darė išrašus.

Siekiant datuoti rankraštį, remiantis S. A. Klepikovu teigtina, kad popierius galėjo būti pagamintas 1821–1833 metais. Tačiau yra žinoma, kad popierius užsigulėdavo, tad galėjo būti panaudotas ir gerokai vėliau. Laikantis Giedriaus Subačiaus S. Daukanto tekstų datavimo metodikos *remiantis i dvibalsių (ai, ei, oi, ui...) rašyba*,²⁷ teigtina, kad jis po 1838 m. dvibalsius *ai, ei, oi, ui* rašė su *j (aj, ej, oj, uj)*.²⁸ Kadangi šiame rankraštyje raidė *j* rašoma dar netvirtai, galima sakyti, kad tai yra vieni iš pirmųjų bandymų dvibalsius rašyti su *j*. Aiškiai matyti, kad dažnai iš pradžių parašoma *i* ir kojėlė pratęsiama jau atitraukus ranką; nepasitaiko raidės *j* su uodegėle, tik vertikalaus brūkšnelio formos arba su lengvu užlenkimu, bet niekada *j* kojėlė nepratęsiama ir neprijungiama kita raidė. Galima pažymėti, kad Jurgio Platerio nuorašo *Darbay* didesnėje teksto dalyje, rašytoje apie 1829 m.,²⁹ randame bandymus *i* dvibalsius rašyti su *j*, tiesa, daugiausia galūnėse: *apwejjiedami (Darbay, p. 596)*, *miegamaiej (Darbay, p. 597)*, *jawaj (Darbay, p. 598)*.

Svarbūs „Donelejtisa poratuj kolejno“ istorijai ir datavimui yra įrašai kituose vienoje byloje laikomuose rankraščiuose, kurie rašyti juodos spalvos rašalu ir to-

kia pat rašyba. Iš jų penki, nors ir palaidi lankai, su bibliotekininkų pakeista lapų numeracija, yra tarpusavyje susiję. Lankai paties S. Daukanto sunumeruoti juodu rašalu, kaip ir išrašai iš K. Donelaičio. Šiuose lankuose žodžių išrašai yra daugiausia iš K. Sirvydo *Punktai sakymų* (1845). Vėliau rankraštį, matyt, jau bibliotekoje numeruojant pieštuku, nebuvo atsižvelgta į S. Daukanto lankų numeraciją.

Visų penkių lankų, kur, kaip sakyta, daugiausia daryti išrašai iš K. Sirvydo *Punktai sakymų*, popierius yra su pagaminimo data ir vandenženkliais. Pirmo lanko pagaminimo data yra [18]38 m., antro – [18]39 m., trečio – [18]27 m., ketvirtą – [18]35 m., penkto – [18]39 m. Iš jų keturi lankai yra prirašyti ant vekselinio popieriaus. S. Daukantas naudojo popieriaus lakšto dešiniąsias puses. Taigi lapą *in folio* perlenkęs per pusę ir pasidaręs lanką *in quarto* naudojo šiems išrašams. O trečiasis lankas yra P. Ščepečinko gamybos su aiškiai įspausta be papuošimų monograma *IIII*.

Mintį, jog čia yra žodžiai iš K. Sirvydo, davė Mykolo Biržiškos pridėtas lapelis: *Šitie išrašai iš Duonelaičio ir rodos ir Širvydo padaryti pagal manęs ranka – Daukanto?* Patikrinus S. Daukanto asmeninių knygų sąrašą ir pačias knygas, kurios saugomos Lietuvių literatūros ir tautosakos bibliotekoje, matyti, kad jis turėjo 1629 m. K. Sirvydo *PVNKTY KAZAN*. Tik nėra žinoma, kuriais metais buvo ją įsigijęs. Tačiau rankraštyje prie kai kurių žodžių yra prirašyti puslapiai ir jie nesutampa su 1629 m. leidimo, bet sutampa su antrojo leidimo (1845 m.) K. Sirvydo *Punktų sakymų* puslapiais. Šis pirmosios dalies lietuviškas tekstas, S. Daukantui paraginus, buvo Motiejaus Valančiaus parengtas,³⁰ o Jonas Krizistomas Gintila pasirašė leidimą spausdinti. Ieva Šenavičienė teigia, kad 1843 m. *pabaigoje imperatoriaus patvirtintuose naujuose reformuotų Romos katalikų dvasinių seminarijų įstatuose ir naujoje mokymo programoje buvo nustatyta, kad visi seminarijų kursai dėstomi lotyniškai arba rusiškai ir tik homiletika vietos kalbomis ir dialektais*.³¹ Iš S. Daukanto laiškų M. Valančiui matyti, kaip jis rūpinosi, kad kunigai mokytųsi lietuvių kalbos. Vadinasi, XIX amžiaus penktojo dešimtmečio pradžioje iškilus reikalui kuo greičiau aprūpinti kunigus pamokslų pavyzdžiais, tinkamiausias pasirodė K. Sirvydo tekstas, kurio kalba buvo daug geresnė negu to meto kunigų, turbūt ir paties M. Valančiaus, nes

26 КЛЕПИКОВ, Сократ Александрович. *Филиграни и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII–XX века*. Москва, 1959, p. 56–57.

27 SUBAČIUS, Giedrius. Simonas Daukantas: rašybos ir kūrybinių interesų kitimas. Iš *Iš Lietuvos istorijos tyrinėjimų*. Vilnius, 1991, p. 58.

28 Ten pat, p. 63.

29 SUBAČIUS, Giedrius. Pirmasis Simono Dau-

kanto rašybos lūžis (1827–1828): raidė <y>, garsas [e], diakritikai ir geminatos. *Archivum Lithuanicum*, 2014, t. 16, p. 211–212.

30 Kaip mano Vaclovas Biržiška: BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*. Čikaga, 1965, t. 3, p. 96.

31 ŠENAVIČIENĖ, Ieva. Lietuviškos homiletikos klausimas Žemaičių vyskupijos seminarijoje 1845–1865 m. *Lituanistica*, 2001, nr. 1(45), p. 39–52.

Vc. Biržiška teigia, kad antrasis leidimas sudarkytas lenkiškų skolinių.³² Tikėtina, kad S. Daukantas galėjo būti matęs ir naujai rengiamų leidybai pamokslų rankraštį, galėjo būti pastebėjęs ir rengėjo pakeitimus. Kad ir kaip ten būtų, leidiniui išėjus, jis 1846 m. kovo mėn. iš paties rengėjo gavo naująjį K. Sirvydo pamokslų tomą: *Gavau du gerbtinus Tamstos laiškus, vieną praėjusio kovo 8 d., antrą – 16 d. ir pakartotą Širvydo knygutę*³³. Ir kaip rodo rankraščiai, ją skaitė ir darė išrašus, pavyzdžiui:

PVNKTY KAZAN, 1629	Punktay Sakimu, 1845	S. Daukanto autografas (l. 9)
PVNKTAS VI (p. 21)	PUNKTAS VI. (p. 14)	Punktas VI. [p. 14]
pritikrinimu (p. 21)	pritikrinimu (p. 14)	Pritikrinimas f 14
graufmey ažuturret waldon- nus (p. 22)	grausmey ažuturret waldon- nus (p. 14)	Grausmej uzturietai waldzio- nus f 14
iweykt (p. 22)	iweykt (p. 14)	Jwejkti, podotać f 14
PVNKTAS VII (p. 25)	PUNKTAS VII. (p. 16)	Punktas VII.
tuoiaus (p. 25)	tuoiaus (p. 16)	Tuojaus. f 16

Vadinasi, šių išrašų S. Daukantas negalėjo daryti anksčiau nei 1846 m. pradžioje. Vertas dėmesio pasirodė išsirašytas iš *Punktay Sakimu* (1845) žodis *Daugakis* f 51 (l. 12v), nes 1846 m. Kornelijaus Nepoto *Didžiųjų karvedžių gyvenimų* vertėją S. Daukantas nurodė slapyvardė J. *Dewinakis*.³⁴ K. Sirvydas žodžio *daugakis* į žodyną nebuvo įtraukęs,³⁵ o *Lietuvių kalbos žodynas* taip pat pateikia tik vieną šaltinį: K. Sirvydo *Punktai sakymų*.³⁶ Žodis *daugakis* paimtas iš knygos *Punktay Sakimu* trečiojo punkto pavadinimo: *Akli žmones sawuose, a daugakiey swetimuose dažnay rundasi weykaluose* (1845, p. 51). S. Daukantas buvo perėmęs ir žodį *veikalas*, kurį vartojo vietoj įprasto *istorija*. Tad spėjant, kad jis, paveiktas K. Sirvydo pavartoto žodžio *daugakis*, susikūrė slapyvardę *Dewinakis*, jos reikšmės kūrimo procese galima įžvelgti buvus tam tikros saviironijos: esą jis savo reikalų gerai nemokėjo rikiuoti, bet gerai išmanė istorijos dalykus.

Kitas aptariamojoje byloje esantis lankas, paties S. Daukanto nenumeruotas, buvo rašytas taip pat ant vekselinio popieriaus. Tai dešinioji lakšto *in folio* pusė su vandenženkliais: dvigalviu ereliu lapo viduryje ir įrašais. Lape matyti pusė erelio ir viena galva, virš jo – įrašas *БУМАГА*, po ereliu – pagaminimo datos paskutiniai skaičiai [18]37 m., o apačioje – *ПУБЛБ*. Kadangi lapo viršuje yra įrašas *1. Knig. Majž.*, buvo aišku, kad reikia ieškoti Biblijos, iš kurios S. Daukantas darė išrašus. Kadangi prie kai kurių žodžių yra prirašyti puslapių ir paragrafų numeriai, tai patikrinus istoriko turėtus Biblijų leidimus nustatyta, kad žodžiai buvo rinkti iš 1824 m. M. L. Rėzos parengtos *Biblia, Tai esti: Wissas Szwentas Rasztas Seno ir Naujo Testamento*, pavyzdžiui:

Biblia, 1824	S. Daukanto išrašai (l. 3r)
tuŝczia p. 1	Tuszczas
twirtybe p. 1	Twirtybe
Apaczės p. 1	Apacze, v apate
želmanis p. 1	želmų roslina
priegtam p. 2	Priegtam, przytym
bangôs=žuwis p. 2 § 21	21 Bangos-žiuwis
kláudo p. 99 § 5	klauda f 99 §5
naktiēs gudume p. 100 §29	nakties gudumas f 100 §29
i žiamę, kúr pienas ir meddus sklysta p. 102 §5	i žiamę kúr pienas ir medus sklysta f 102 §5

Ir paskutinis vienoje byloje saugomas lankas *in quarto*, paties S. Daukanto ne-numeruotas, pasidarytas iš lakšto dešinėsios pusės *in folio*. Lape matyti pusė ere-lio ir viena galva, virš jo įrašas БУМАГА, po ereliu – pagaminimo datos paskutiniai skaičiai [18]39 m., o apačioje – КОПЬЕКТ. Bibliotekos darbuotojų pieštuku su-numeruoti lapai pažymėti 4 ir 5 numeriais. Pirmame lape (l. 4) surašyta lenkiškų žodžių iš A raidės, kai kur su lietuviškais atitikmenimis:

Aby, idant, adunt
 Aby raz, ben wienu kartu,
 Ach! aj, oj!
 Achtel, aszminis
 Acz, aczkolwiek, norint, noris, nor.
 Acz nic, ben
 Adamaszek, adamoszka
 Adamoszkowy, adamoszkinis
 Adjutant.
 Adziamski kobierzec
 Aerya, czas, powietrze (l. 4)

32 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*, t. 3, p. 96.

33 DAUKANTAS, Simonas. Laiškai Motiejui Valančiui. Iš *Raštai*. Vilnius, 1976, t. 2, p. 780.

34 DAUKANTAS, Simonas. *Giwtas didiųjų karwaidių senowės* surasę lotiniskay Kornelius Nepos. Jszguldę isz Łotiniszkos i Letuwiszką kalbą jaounoumenės naudon J. Dewinakis, o apskelbę Ksaweras Kanapackis. Petropilie: spaudinie pas

C. Hintze, 1846.

35 Žr.: K. Širvydo žodyno lietuviškų žodžių rodyklė. Iš *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*: Konstantinas Širvydas. Dictionarium trium linguarum. Vilnius, 1979, p. 702.

36 Žr.: *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.

Patikrinus K. Sirvydo *Dictionarium trium linguarum* (1677, 1713 m.) žodžių registrą, matyti, kad jis sutampa, greičiausiai S. Daukantas daugiausia sekė šio žodyno penktuoju leidimu, kurį turėjo,³⁷ bet žodžius: *Achtel*, *Adjutant*, *Aerya* jis įtraukė galbūt iš Samuelio Bogumiło Linde's³⁸ arba Stanisławo Ropelewskio ar kitų žodynų.³⁹

Šio lanko puslapiuose l. 4v ir 5r surašyti žodžių *eiti*, *sėdėti*, *gulėti* sinonimai, pavyzdžiui: *Ejti zwyczajnie iść; Spudinti isc kradkiem scisna wszysit; Kuprinti Garbowys-tawiwszy; Kumbrinti schiliwszysię* (l. 4v). O puslapyje 5v yra įrašyta liaudies dainų posmų ir nuoroda: *Rhesa, Dainos oder Litthauische Volkslieder. <Berlin> Neue Aufla-ge Berlin 1843. S. 146*. Patikrinus S. Daukanto knygų sąrašą matyti, kad jis turėjo kaip tik antrąjį leidimą.⁴⁰ Be to, S. Daukanto prie išrašų nurodyti puslapiai atitinka 1843 metų leidimo puslapius, pavyzdžiui:

<i>Dainos</i> , 1843	S. Daukanto išrašai, p. 5v
Iffiprašykyk,	Jssipraszykyk
Mielàfis, Sjiàuri	Mielasis Sziauri
Ant dwėjų Nedėláciū! p. 182	Ant dwėju nedelaczui S. 182

Apibendrinant galima pasakyti, kad autografas „Donelejtisa poratuj kolejno“ laikomas viename applanke su aštuoniais *in quarto* formato palaidais lankais, kuriuose surašyti žodžiai daugiausia iš K. Sirvydo *Punktai sakymų* (1845), M. L. Rėzos *Dainos oder litthauische Volkslieder* (1843) ir M. L. Rėzos parengto *Biblia, Tai esti: Wissas Szwentas Rasztas Seno ir Naujo Testamento* (1824). Visų kartu saugomų rankraščių rašyba, braižas, rašalo spalva sutampa. Kol kas galima teigti, kad rankraštis „Donelejtisa poratuj kolejno“ iš visų kitų galėjo būti parašytas anksčiausiai, nes popierius panaudotas senesnės gamybos: 1821–1833 metų. Galbūt rankraštis rašytas apie 1838 m., kai S. Daukantas *i* dvibalsius *ai*, *ei*, *ui*... jau rašė su *j*. Rankraščių teksto pobūdis leistų spėti, kad tai galėjo būti juodraštinė būsimo žodyno medžiaga. Štai knygelės *Epitome historiae sacrae* žodynėlyje⁴¹ randame nemažai žodžių, kurie yra rankraštyje „Donelejtisa poratuj kolejno“, pavyzdžiui (paryškinta mano – R. B.):

Creo, as, avi, atum, are. sùtwerù, perù, **leidù**. (p. 10)

Cura, ae, f, steigim's, **trusiejem's**. (p. 11)

Labor, oris, m. **trusiejem's**, cum magno labore, sùdidiù prakaitù, arba wargù. (p. 23)

Lavi nu lavo, płaunù, masgoiù, weliejù, trenkù, skalbù, žluginù, **prausù**, skalurù. (p. 23)

Vita, tae, f, giwiba, **giwata**, giwenim's. (p. 41)

Kadangi žodžiai autografe „Donelejtisa poratuj kolejno“ išsirašyti ne pirmą kartą skaitant *Metus*, jie nelaikytini būsimos minties abreviatūromis, neišreikš-

tos minties užuominomis.⁴² Žodžiai išrinkti iš visų dalių, tad sąrašas greičiausiai atspindi sąmoningą S. Daukanto donelaičiškos leksikos, svarbios rašant žodyną, atranką. Kad žodžiai galėjo būti skirti žodyno medžiagai, liudyti ir prie kai kurių žodžių prirašyti puslapiai. Jie galėjo būti reikalingi žodžių reikšmių paaiškinimams, pavyzdžiams rašyti. Kad medžiaga rinkta žodynui, liudija kitų kartu saugomų įrašų pobūdis: išsirašyti žodžiai su reikšmių paaiškinimais, pradėtas rašyti A raidės registras.

Rankraštyje „Donelejtisa poratuj kolejno“ pirmasis žodis iš *Metų* įrašytas *atkópti*. Tai yra žodis iš „Pavasario linksmybių“ pirmosios eilutės – *atkópdama* (PL 1). S. Daukantas išsirašydamas K. Donelaičio žodį dažniausiai keitė ne tik jo formą, pavyzdžiui, atitinkamą veiksmažodžių – į bendratį, o daiktavardžių ir būdvardžių – į vardininką, bet neišlaikė ir rašybos, pavyzdžiui:

Atkópdama [1 eil.]	Atkópti <u>pro</u> atejti (l. 1)
Trusùs [2 eil.]	Trusùs
Pagáwo [3 eil.]	Pagawo, p pradiėje
Kloneis [8 eil.]	Kłonie; błona
Udai [16 eil.]	Ūdas
Birbynéms [22 eil.]	Birbyne
Kampùs [23 eil.]	Kampas
Wérpalus [23 ei.]	Werpałaj

Tačiau kartais, kaip matyti ir iš pirmiau pateiktų pavyzdžių, jam buvo sunku nustatyti vardininko formą, bendratį. Pavyzdžiui, S. Daukantas išsirašydamas žodį *Skrándas* rašo kaip tekste, tik be kirčio ženklo: *Skrandas kajlinej* (l. 1), t. y. jis neparašo vns. Nom. *skranda*. Atrodo, S. Daukantas nesuprato, kaip parašytina

37 SUBAČIUS, Giedrius. K. Sirvydo „Dictionarium trium linguarum“ ir S. Daukanto Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas. *Mūsų kalba*, 1987, nr. 2(132), p. 14.

38 Žr. LINDE, Samuel, Bogumił. *Słownik języka polskiego [...]*. W Warszawie, 1807, tom 1, część I, A.–F, p. 5, 6. Prieiga per internetą: <<https://books.google.lt/books?id=wSNSAAAAcAAJ&pg=PP13&dq=słownik+linde&hl=en&sa=X&ei=tBsZVZL2DYS7PdnNgNgN&ved=0CC8Q6AEwAw#v=onepage&q=słownik%20linde&cf=false>>.

39 Apie S. Daukanto naudotus žodynus žr.: SUBAČIUS, Giedrius. Simono Daukanto Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas. Iš *Simono Daukanto raštai*: Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas. Vil-

nius, 1993, p. 8–54.

40 S. Daukantas turėjo būtent 1843 m. laidą. Žr. jo paties sudarytą savo bibliotekos sąrašą: *Te tytuły ksiąg w tym Rejestrze spisanych znajdujące bez krzyżyków są darowane Panom Dowkontom Mitkajckim Pana Andrzeja Dowkonta synom w roku 1852 gim przezemnie Szymona Dowkonta*, [1852?], p. 37.

41 DAUKANTAS, Simonas. *Zodrodys. Iš Epitome Historiae sacrae*. Auctore C. F. Lhomond, in Universitate Parisiensi Professore Emerito, [1838], p. 1–42.

42 КУЗЬМИНА, Наталья Арнольдовна. *Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка*, p. 58.

žodžio *Brinkina* (Pl 360) bendratis, jis rašo: *brinkina pro bristi* (l. 1v), o juk turėtų būti *brinkinti*.

Šalia donelaičių žodžių neretai parašomi S. Daukantui žinomi sinonimai: *Kajminas pro susiedas* (l. 1); *Czytas, pro cziukuras* (l. 1); *Spara skyle* (l. 1). Tačiau kartais S. Daukantas parašo netikėtą atitikmenį arba jo nežino: *Kajmene p soda* (l. 1); *Buras pro k* (l. 1). Palyginus gerokai vėliau Juozo Čiuldos (1796–1861) gramatikoje *Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles* (1855) įdėtus K. Donelaičio paskelbtos ištraukos neaiškių žodžių paaiškinimus, matyti, kad ir jis numanė, kad skaitytojas nežinos, ką reiškia: *Saulelė atkopdama, Trusas, Szaltių pramones, Pagawo, Skrąda, Uodaj, Kajmenė, Buras*.⁴³ Iš pacituotų J. Čiuldos pateiktų žodžių S. Daukantas nebuvo išsirašęs tik *Szaltių pramones*.

Tad *Metų* skaitymas S. Daukantui nebuvo paprastas, nes, kaip rodo rankraštis, kai kurių K. Donelaičio žodžių atitikmenų jis nesugalvodavo, neprisimindavo. Greičiausiai S. Daukantas prisimindavo lenkišką žodžio reikšmę, nes dažnai randame: *Kłonie; błona* (l. 1); *Zajsti grać* (l. 1); *iszkoloti, ganic* (l. 2v); *ben, przynajmniej* (l. 2v). Pirmą kartą sutiktas nežinomas žodis galėjo būti suprastas ir paskaičius gretimai esantį M. L. Rėzos vertimą į vokiečių kalbą. Tad kartais šalia K. Donelaičio lietuviško pateikiamas vokiškas žodis: *lebaute schwelgen* (l. 1v); *skwierūti <gelt ein> treiben f 24 napominac wyraznie* (l. 2); *nugaminti nudirbti beschaffen f. 63* (l. 2). Tai galėtų rodyti, kad S. Daukantas darydamas tuos išrašus nepasinaudojo Kristijono Gotlybo Milkaus žodynu *Lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynas* (*Littauisch-deutsches und deutsch-littauisches Wörterbuch*, 1800), kur yra paaiškinta visa donelaičių leksika. Kodėl nepasinaudojo, klausimas lieka atviras.

Kai kuriuos žodžius S. Daukantas išsirašė po du kartus: *Ožimas* (l. 1); *ožinti girės dajniemis* (l. 1); *krankti, knarkti* (l. 1v); *Krankti miegodamas* (l. 2v); *cz'auszkietai* (l. 1v); *czauskietai* (l. 1v); *nugaminkiem rejkała kozna f 20* (l. 1v); *nugaminti nudirbti, beschaffen f 63* (l. 2).

Kaip minėta, S. Daukantas jau pirmoje istorijoje vartojo iš K. Donelaičio teksto paimtus žodžius. Pavyzdžiui, jis *Darbuose* (1822) vartojo, o vėliau įtraukė į čia aptariamą sąrašą: *Kłonie* (*noriedamis troszkyma nulengwinty, walkioies paszałtynejs, paupejs, pakłaniemys*); *Pagiris* (*onpułusis Żalij pagyri arba kaip szenden wadyn Palie-si*); *Ožimas* (*żwengymaj żyrgu, klegesiz pacziu, bruzdesiz yr tromsmus* (*trąksmas D. P.*) *ginkłu tolymose gyriesie oży*); *Gaspada* (*diekawo už gaspada*); *Kôda* (*iej motryszka buwa koudeli*); *Purwas* (*burgieiusy kunajs Gudu it purwajs*); *majnaj* (*pryzadiejyma sawa atmaine*); *Reczius* (*Pażwelket ant sawa recziu*); *wargingas* (*warginga giwiba užturiety*); *ben* (*noriejau asz lituwysz kay apraszity ben pawyrszeys*); *drebt* (*Letuwey przisz iszleida wiliczes ant Mieczeywiu it snyigaj iszdrieby*); *wepsoti* (*Letuwos Wiskupay wepsojy yr żiowawa*); *temti* (*sauly tema dumajsz degontiu kaimu*); *Szupini gramdaj* (*Wyrałaj tyi*

*buwa wysu skanyiej: batwynej, juka, szupynis ir sruba); kũ welis jusu małone (giwentoiej iszsyskaidy giwėn ir welitume myrty ne kaip kaimo (kupeto) giwenty); Tirinieti (su Wasyliu sawa broliu ii parkalbieiy tardamu iog nieka pykta tynai nedatyrsai) ir kt. Darbuose iš šio sąrašo S. Daukantas pavartojo per 20 žodžių, o tokius kaip *viežlybas, giria* (žemaičiai turėjo „miškas“ ir „medė“), *gėrybė* („turto“ reikšmė), *netikėlis, pavasaris linksmas, prasiplatinti, šviesybė* ir kt. taip pat greičiausiai nusižiūrėjo ne iš žodynų.*

Būtų įdomu pasekti kiekvieno K. Donelaičio žodžio istoriją S. Daukanto veikaluose. Pavyzdžiui, žodžio *kaimas* žemaičiai neturėjo, nes gyveno vienkiemiuose. Istorikas *Darbuose* rašo:

Negebieiy kupeto giwenty po kielis arba keles deszymtis keimu bet atsykimynieyi wydurie medys po wyina. Tan gał dar aiszkej Žiamatiusy ir Kursziuse regiety kur giwentoiej iszsyskaidy giwėn ir welitume myrty ne kaip kaimo (kupeto) giwenty (*Darbay*, p. 91).

S. Daukantas pirmą kartą su šiuo žodžiu galėjo susidurti skaitydamas Christopho Hartknocho *Alt- und Neues Preussen Oder Preussischer Historien* (1684). Ch. Hartknochas daug dėmesio skiria prūsų ir lietuvių gyvenimui aprašyti, pateikia žodžių pavyzdžių, iš jų ir žodį *Cayma*.⁴⁴ Nors autorius davė vertimą į vokiečių kalbą – *Dorff*, bet šalia, kaip mano Reda Griškaitė, pieštuku Teodoro Narbuto ranka įrašyta *Kiemas*. Atrodo, kad S. Daukantas, siekdamas turtinti žodyną, pamažu buvo linkęs perimti šį žodį *kiemo* reikšmė; tą paliudija ir jo *Žodrodys*, kur jis prie *Rus, ruris, n* prirašo: *kaima, numai, kieymas, rure, kieymi*.⁴⁵ Ir kada *Metų* tekste aptiko *Kajmene*, jis pasirašė *Kajmene p soda*, t. y. žodį *kaimas* jis ėmė vartoti „kiemo“ reikšmė, o *kaimui* galbūt ketino paimti žodį *kaimenė*? Nes jis *Būde* rašo:

Rume tarp nómo tróbós ir klietės buo dajlejs žiogrejs ožtwerta, kóioie žiele weie ir wadinos

kijmó, nu kó ir wissa buta yra wadinama, **kijmó arba kajmó**, noris tullī nor tou žodi **kajma par soda** išzmányti; wijnog žinoma yra, jog Letuwej Kalnienaj ir Žiamajtej **gywentī sodosī negebieje**: kajpogi Zigmantas Augóstós didesis Letuwos kunegajsztis ir Lanku Karalós noriedams tąžą arba baudziawą swietou ąntmestī jau nu metu 1562 pradieję swietą wersti sodosī gywentj ne wenkijmīuse (*Būdas*, p. 28).

43 ČIULDA, Juozas. Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles. Iš *Lietuvių istorijos atgimimo studijos*. Vilnius, 1994, t. 6, p. 356.

44 HARTKNOCH, Christoph. *Alt- und Neues Preussen Oder Preussischer Historien Zwey Theile*: In derer erstem von deß Landes vorjäriger Gelegenheit und Nahmen / wie auch der Völker / so darinnen vor dem teutschen Orden gewohnet / Uhrankunfft / Lebens-Beschaffenheit / Sprache / Religion / Hoch-

zeiten / Begräbnüssen / Haußhaltung / Kriegsrüstung / Republic und andere Sitten und Gewohnheiten: In dem andern aber von deß Teutschen Ordens ursprung / desselben / wie auch der nachfolgenden Herrschafft vornehmsten Thaten und Kriegen / Erbauung der Städte / der itzigen Innwohner Ursprung / Religion / Müntzordnung / Rechten und Policywesen gehandelt wird. 1684, p. 95.

45 DAUKANTAS, Simonas. *Zodrodys*, p. 35.

S. Daukantai poveikį darė ne tik K. Donelaičio leksika, bet ir sintaksė. Florianas Sommeris, ištyręs *Metų* antrinių predikatyvų su dalyviu ir pusdalyviu konstrukcijas,⁴⁶ prieina prie išvados, kad K. Donelaičio kūrinys, skirtingai negu būdinga senųjų raštų tekstams, šios jungtys yra pakeistos struktūros: pusdalyvis arba dalyvis stovi priekyje, o po jo veiksmažodis.⁴⁷ S. Daukantas šias donelaitiškas konstrukcijas perėmė jau *Darbuose*, pavyzdžiui: *Czingiskans /:aple kuri wyršiaus girdiejom:/ myrdams, apreiszke* (*Darbay*, p. 364); kursai *nebsuļaukdamas sutrauky sawa karius* (*Darbay*, p. 371); *Jnocentas IV popiezius tajkey ir padore priiemys ir paļaimynys atleida* (*Darbay*, p. 396); *weikei gromata pas Popiezių gousdamyis nuleida* (*Darbay*, p. 416).

Būde antrinių predikatyvų randama dar daugiau, pavyzdžiui: *kórios dīdelej gīlomis ir platiomis budamas neiszddiuwo* (p. 4); *kórsaj pawasariop ledou tīrpstānt ir rudīnī plīkszaļajs pusdams īsztrauk īr īsszaldo* (p. 5); *oužoulynaj nu qmziū qmzejs só augī nióksoiē* (p. 12); *Łasdynaj, alksnynaj, blendynaj īr kitī žarynaj it apinej qnt two-romis teip īr szīj qnt jū kamienajs īr stoubrejs augdamis rāmsťies īr kalsties* (p. 13); *ir tejp kēļejwis kēļaudams ropoiē* (p. 13).

F. Sommeris tokį antrinių predikatyvų vartojimą aiškina hegzametro įtaka.

Jau saulelė vėl atkopdama būdino svieta
Ir žiemos šaltos trūsus pargraudama juokės.

S. Daukanto tekstuose, o ypač *Būdo*, galima aptikti, sakytume, hegzametro pavyzdžių, nors ir ne iki galo baigtų, pavyzdžiui:

rustas szusnis suýrusių pylų rauswawa. (*Darbay*, p. 695)

jau wersmīetas kīrbas bórgieję, jau ežeraj (*Būdas*, p. 12)

Nu audrū īr wietrū san̄krytas gólieję (*Būdas*, p. 13)

parskырā tarp dijn̄os īr naktijs tiktaj te numanē (*Būdas*, p. 14)

S. Daukantas iš *Metų* mokėsi tekste vartoti kuo daugiau gyvosios kalbos žodžių. Jis vengė abstraktų, vartojo kuo daugiau konkrečiųjų daiktavardžių ir veiksmažodžių, kurie sausą istorijos veikalo tekstą pripildė vaizdų, emociškai nuspalvina, pavyzdžiui:

wysu pyrmu Mieczewey isz swyłksniu iszleida kuliu ant Lietuwiiu it kriusza iszbiery, Letuwey prisz iszleida wiliczės ant Mieczeywiiu it snyigaj iszdrieby, artymyiey wyiny draskies kardomis, kyty warsties ragotyniems, jau sauly railoio kaļnajs ir ant kardomis twiskulawa, jau apskleisty lidymay gulieiy ne tyktay patejs kareiwejs bet ir wiresnesejs, karwedejs garbingajs ir rycielejs, wyinog negaliej dar žynoty katryi katrus pargalies (*Darbay*, p. 360–361).

Iš K. Donelaičio išmokta kurti metaforizuotus epitetus: *prazilì ouzoulaj szim-tajs metù sawą qmziu likoujentys, sawo barsdotomis szakomis, tarsi wens kito karszate rąmstąntis* (Būdas, p. 14); *barsdas wieputiņejs sósīsókosi qnt žāndais nioksotum* (Būdas, p. 34).

Ir K. Donelaitis, ir S. Daukantas dar gyveno tuo metu, kai knygų nebuvo labai daug, kai svarbius dalykus buvo stengiamasi atsiminti, nes prireikus ko nors, ne visada kartą perskaitytą tekstą vėl pamatysi. To meto žmonės dar jautė pagarbą atminčiai ir žinojo būdus, kaip lengviau atsiminti. Ne veltui abiejų autorių tekstuose tiek daug ritmo, ryškių, įsimenamų žodžių, nes kuo vaizdingesnis pasakymas, tuo lengviau jį įsiminti. Tiek K. Donelaičio, tiek S. Daukanto tekste vaizdai dinamiški, jiems sukurti pavartojami konkretieji daiktavardžiai, vaizdingieji veiksmazodžiai, ekspresyvūs būdvardžiai.

Rašydamas veikalą *Istorija Žemaitiška*, S. Daukantas jau rėmėsi ir leidinio *Das Jahr in vier Gesängen* komentarais. Pavyzdžiui, cituoja iš M. L. Rėzos penktą komentarą „Vasaros darbų“ 148–151 eilutėms:⁴⁸ *Lietuviai lažą patį, kaip nesutinkamą su žmogaus protu ir teisybe, per neapykantą tos neteisybės, sau daromos, savo kalboj vadina baudžiava.*⁴⁹ Antrą kartą S. Daukantas, aprašydamas senovės lietuvių valgy-mo įpročius, vėl remiasi M. L. Rėzos komentarais (8, 22, 23, 24) „Pavasario links-mybių“ eilutėms,⁵⁰ kur nurodoma, kokie patiekalai buvo lietuviams būdingi: šiupinys, spirgai, kumpiai. Vadinas, S. Daukantas ne tik šiupinį, bet ir spirgus, kumpį išmoko iš *Metų? Būde* S. Daukantas du kartus nurodo M. L. Rėzos pavardę. Vieną kartą nurodo, kad svarbi M. L. Rėzos knyga *Dainos oder Litthausische Volkslieder: Garsos rasztinikas Reza solasęs ju kėles deszimtys apskelbę swietou metuse 1825* (Būdas, p. 70), o antrą kartą remiasi (Būdas, p. 158) šeštuoju komentaru „Žiemos rūpesčiuose“ pavartotam žodžiui *Krivulė* išaiškinti.⁵¹ Žinoma, kituose S. Daukanto darbuose rastume ir daugiau M. L. Rėzos tekstų recepcijos. Svarbu yra tai, kad iš M. L. Rėzos jis perėmė idėjas, kurios S. Daukanto kūryboje tapo vyraujančios. Be to, per M. L. Rėzos tekstus jis perėmė Karaliaučiaus intelektualų mintis.

46 Šiose konstrukcijose pagrindinė predikacija reiškia veiksmazodžiu, o antrinis predikatyvas reiškiamas dalyviu, pusdalyviu ir suteikia papildomos informacijos apie veiksnio referento būseną. Antriniai predikatyvai nuo pirminių skiriasi dar ir tuo, kad jais gali būti reiškiamas ne tik veiksnio, bet ir papildinio ypatybė.

47 SOMMER, Florian. Secondary predication in Kristionas Donelaitis' Metai. Iš *Kristijono Donelaičio reikšmės*: Tarptautinė mokslinė konferencija, 2014 m. gruodžio 9–10. Vilnius, 2014, p. 100–101.

48 RHESA, Ludwig Jedimin. Anmerkungen zum

erften Gefange. In *Das Jahr in vier Gefängen, ein Landliches Epos aus dem Litthauischen des Christlan Donaleitis, genannt Donalitius*, in gleichem Versmaaf ins Deutliche bertragen von D. L. J. Rheda, Prof. d. Theol., Königsberg 1818, gedruckt in der Königl. Hartungsfchen Hofbuchdruckerei, p. 142.

49 DAUKANTAS, Simonas. *Istorija Žemaitiška*, t. 1, p. 77.

50 RHESA, Ludwig Jedimin. Anmerkungen zum erften Gefange, p. 136, 139, 140.

51 Ten pat, p. 159.

Šiame straipsnyje pavyko tik iš dalies aptarti iki šiol mokslinėje apyvartoje nefigūravusius S. Daukanto rankraščius, o detaliau – „Donelejtisa poratuj kolejno“. Renkant medžiagą, paaiškėjo, kad S. Daukanto kūrybinio kelio pradžioje K. Donelaičio *Metai* sudarė branduolinių tekstų korpusą. S. Daukantas laikytinas pavyzdiniu K. Donelaičio skaitytoju XIX amžiuje, nes jam pavyko įsisavinti *Metų* autoriaus siunčiamus kodus. Tai daug lėmė jų asmenybių panašumas. Tikėtina, kad abu buvo skaitę daug tos pačios, laiko išbandymus atlaikiusios literatūros, kuri abiem buvo pirminis kūrybos impulsas. Vienas pradėjo pasaulietinės literatūros kelią Prūsų Lietuvoje, kitas – Didžiojoje, esant tipologiškai panašiai politinei ir socialinei padėčiai. Abu savo kūryba protestavo prieš vyraujančią oficialų požiūrį į lietuvius ir lietuvių kalbą. Ir K. Donelaitis, ir S. Daukantas siekė raštuose išlaikyti gyvosios kalbos ypatumus, nesekė to meto gramatikomis paraidžiui. Abu plėtė lietuvių kalbos raiškos galimybes.

Rankraščio labai tiksliai datuoti nepavyko. Jis galėjo būti parašytas galbūt šiek tiek prieš 1838 m. ir vėliausiai iki 1846 m. Daugelį sąrašė esamų žodžių S. Daukantas jau vartojo veikaluose, rašytuose prieš 1838 metus: *Darbuose* ir *Istorijoje Žemaitiškoje*. Tad rankraštis yra svarbus tuo, kad parodo, jog S. Daukantas daug metų studijavo *Metus*. Manytina, kad „Donelejtisa poratuj kolejno“ žodžių išrašai nebuvo kaupiami kaip medžiaga tekstui rašyti, kaip neartikuluotos minties teksto planas – jie greičiausiai buvo registruojami būsimam žodynui.

Ilgalaikės *Metų* studijos lėmė gausias intertekstines S. Daukanto darbų sąsajas. S. Daukantas perėmė *Metų* žodžius, kūrė naujadarus, gausiai vartojo donelaitiškas antrinio predikatyvo konstrukcijas. Jo tekstuose randame ritmizuotų sakinių, primenančių hegzametą.

Tad S. Daukantas, veikiamas K. Donelaičio poemos, kūrė istoriografinio teksto retoriką. Donelaitiškoji leksika į jo tekstus pirmiausia pateko iš *Metų*, o ne iš K. G. Milkaus žodyno. Tolesnės studijos detalizuotų S. Daukanto vis gilėjančią ir sudėtingėjančią *Metų* perskaitymą, kintančią poveikį.

Šaltiniai ir literatūra

1. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*: lietuvių rašytojai. Čikaga, 1965. T. 3. 448 p.
2. BONČKUTĖ, Roma. Pirmoji lietuviška istorija. Iš *Simonas Daukantas*: Simono Daukanto 200-osioms metinėms. Sudaryt. Giedrius Subačius et al. Vilnius: Viltis, 1993, p. 50–62. (Lietuvių atgimimo istorijos studijos; 5).
3. ČIULDA, Juozas. *Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles*. Parengė Giedrius Subačius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993. 413 p. (Lietuvių atgimimo istorijos studijos; 6).
4. DAUKANTAS, Simonas. *Darbay senuju Lituwiiu yr Zemaycziu*. 1822. 885 p. Rankraštis, vadinamasis Jurgio Platerio nuorašas. VUB RS, F. 1–D 104.
5. DAUKANTAS, Simonas. *Išrašai iš knygų apie etnografiją ir istoriją in quoro* 28. lap. 27r. Rankraštis. LLTI BR, F. 1–SD–31.

6. DAUKANTAS, Simonas. *Donelejtisa poratuj kolejno*. 4 p. Rankraštis. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, F–12, 3099.
7. DAUKANTAS, Simonas. *Tę tytuły ksiąg w tym Rejestrze spisanych znajdujące bez krzyżyków są darowane Panom Dowkontom Mitkajckim Pana Andrzeja Dowkonta synom w roku 1852?]. 66 lap. RANKRAŠTIS. LLTI BR, F. 1–SD–33.*
8. DAUKANTAS, Simonas. *Istoryje Zemaytyszka*. 1834. 551 lap. Rankraštis. LLTI BR, F. 1–SD2.
9. DAUKANTAS, Simonas. *Zodrodyś. Iš Epitome Historiae sacrae*. Auctore C. F. Lhomond, in Universitate Parisiensi Professore Emerito. [1852?]. [1838], p. 1–42.
10. DAUKANTAS, Simonas. *Budą Senowęs – Lėtuwų Kalnienų ir Zėmajtių* Išraszė Jokyb's Łaukys. Petropiļie: Spaudinie pas C. Hintze, 1845. 13, 252, 4 p.
11. DAUKANTAS, Simonas. Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių. Iš DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. Tekstą paruošė B[irutė] Vanagienė; sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V[ytautas] Merkys. Vilnius: Vaga, 1976. T. 1, p. 35–400.
12. DAUKANTAS, Simonas. Laiškai Motiejui Valančiui. Iš DAUKANTAS, Simonas. *Raštai*. Tekstą paruošė B[irutė] Vanagienė; sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V[ytautas] Merkys. Vilnius: Vaga, 1976. T. 2, p. 780–784.
13. DAUKANTAS, Simonas. *Istorija Žemaitiška*. Parengė Birutė Vanagienė; sudarė, įžangos straipsnį parašė Vytautas Merkys. Vilnius: Vaga, 1995. T. 1. 664 p.
14. DILYTĖ, Dalia. *Kristijonas Donelaitis ir Antika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. 252 p.
15. GINEITIS, Leonas. *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*. Vilnius: Vaga, 1990. 436 p.
16. HARTKNOCH, Christoph. *Alt- und Neues Preussen Oder Preussischer Historien Zwey Theile*: In derer erstem von deß Landes vorjägeriger Gelegenheit und Nahmen / wie auch der Völker / so darinnen vor dem teutschen Orden gewohnet / Urankunft / Lebens-Beschaffenheit / Sprache / Religion / Hochzeiten / Begräbnissen / Haußhaltung / Kriegsrüstung / Republic und andere Sitten und Gewohnheiten: In dem andern aber von deß Teutschen Ordens ursprung / desselben / wie auch der nachfolgenden Herrschafft vornehmsten Thaten und Kriegen / Erbauung der Städte / der itzigen Innwohner Uhrsprung / Religion / Müntzordnung / Rechten und Policeywesen gehandelt wird. 1684, 728 p.
17. HERDER, Johann Gottfried von. *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*. Berlin: bey Christian Friedrich Voß, 1772 [žiūrėta 2014 m. spalio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.deutschestextarchiv.de/book/view/herder_abhandlung_1772/?hl=Lambert&p=5>.
18. KAUNAS, Domas. *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater*: Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012. 294 p.
19. KUZMICKAS, Vincas. *Kristijonas Donelaitis*. Vilnius: Vaga, 1983. 240 p.
20. *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>
21. LINDE, Samuel, Bogumił. *Słownik języka polskiego...* W Warszawie: w Drukarni XX Piarów, 1807. T. 1, część I: A.–F, p. 5, 6. Prieiga per internetą: <<https://books.google.lt/books?id=wS NSAAAAcAAJ&pg=PP13&dq=słownik+linde&hl=en&sa=X&ei=tBsZVZL2DYS7PdnNgNgN&ved=0CC8Q6AEwAw#v=onepage&q=słownik%20linde&f=false>>.
22. *Pamirštoji mecenatystė*: dovanų Vilniaus universiteto bibliotekai knyga, 1792–1832. Sudarytojas ir parengėjas Arvydas Pacevičius. Vilnius: UAB DABAexpo, 2010. 319 p.
23. PLATER, Jerzy. *Trumpa žinia apie tą išzdawimą lietuwiŝzkos Biblijos Londone*. Vilnius, Karaliaučius, 1826–1831. Rankraštis. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, F 112–4. 20 lap.
24. RHESA, Ludwig Jedimin. *Das Jahr in vier Gefängen, ein Landliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Do-*

- nalitius*, in gleichem Versmaaß ins Deutsche übertragen von D. L. J. Rhefa, Prof. d. Theol. Königsberg 1818, gedruckt in der Königl. Hartungfchen Hofbuchdruckerei. 162 p.
25. RHESA, Ludwig Jedimin. Anmerkungen zum ersten Gefange. In *Das Jahr in vier Gefängen, ein Landliches Epos aus dem Litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitus*, in gleichem Versmaaß ins Deutsche übertragen von D. L. J. Rhefa, Prof. d. Theol., Königsberg 1818, gedruckt in der Königl. Hartungfchen Hofbuchdruckerei, p. 135–162.
26. RHESA, Ludwig Jedimin. *Biblia, Tai esti: Wissens Szwentas Rasztas Seno ir Naujo Testamento*, Lietuviszkay perstatytas, isz naujo perweizdėtas Ir ketvirtą Kartą iszspausťas. Tilžėje, 1824. 1304 p.
27. ŠIRVYDAS, Konstantinas. PUNKTY KAZAN od Adwentu aż do Postu / Litewskim ięzykiem, z wytłumaczeniem ná Polskie PRZEZ Księdzá KONSTANTEGO SZYRWIDA / Theologá Societatis IESV / Z DOZWOLENIEM STARSZYCH wydáne. W WILNIE W Drukárni Akadémiey Societatis IESV ROKU M. DC. XXIX, 382 p.
28. ŠIRVYDAS, Konstantinas. *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*: Konstantinas Širvydas. Dictionarium trium linguarum. Vilnius: Mokslo, 1979. 899 p.
29. SKRUPSKELIS, Ignas. *Lietuviai XVIII amžiaus vokiečių literatūroje*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidinys, 1967. 171 p.
30. SOMMER, Florian. Secondary predication in Kristionas Donelaitis' Metai. Iš *Kristijono Donelaičio reikšmės*: tarptautinė mokslinė konferencija, 2014 m. gruodžio 9–10. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 100–101.
31. STANEVIČIUS, Simonas. Laiškai. Iš STANEVIČIUS, Simonas. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1967, p. 413–435.
32. SUBAČIUS, Giedrius. K. Širvydo „Dictionarium trium linguarum“ ir S. Daukanto Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas. *Mūsų kalba*, 1987, nr. 2(132), p. 11–15.
33. SUBAČIUS, Giedrius. Simonas Daukantas: rašybos ir kūrybinių interesų kitimas. Iš *Iš Lietuvos istorijos tyrinėjimų*. Vilnius: Academia, 1991, p. 58–64.
34. SUBAČIUS, Giedrius. Simono Daukanto Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas. Iš *Simono Daukanto raštai*: Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 8–54.
35. SUBAČIUS, Giedrius. Pirmasis Simono Daukanto rašybos lūžis (1827–1828): raidė <y>, garsas [e], diakritikai ir geminatos. *Archivum Lithuanicum*, 2014, t. 16, p. 203–268.
36. ŠENAVIČIENĖ, Ieva. Lietuviškos homiletikos klausimas Žemaičių vyskupijos seminarijoje 1845–1865 m. *Lituanistica*, 2001, nr. 1(45), p. 39–52.
37. ŠIRVYDAS, Konstantinas. *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Dictionarium trium linguarum. Vilnius: Mokslo, 1979. 895 p.
38. БАРТ, Ролан. *Избранные работы. Семиотика. Поэтика*. Москва, 1989. 616 p.
39. КЛЕПИКОВ, Сократ Александрович. *Филигранны и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII–XX века*. Москва: Всесоюзная книжная палата, 1959. 306 p.
40. КУЗЬМИНА, Наталья Арнольдовна. *Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка*. Екатеринбург; Омск, 1999. 268 p.

Summary

The article analyses Simonas Daukantas' autograph "Donelejtisa poratuj kolejno" which consists of 200 words from Kristijonas Donelaitis' poem "Metai" (*The Seasons*) and has never been studied by linguists. The author of the article brings forward and tries to prove the hypothesis that *Metai* is the main Lithuanian prototext of Daukantas. The purpose of the article is to discuss the influence of Donelaitis's *Metai* on the language of Daukantas early historical texts. It introduces the manuscript of Daukantas "Donelejtisa poratuj kolejno", never studied before, inquires its history and determines the nature of influence exerted by Donelaitis' *Metai* on the language of Daukantas' historical texts.

Since the heritage of Daukantas's publications is relatively large, the article commences with the earliest of his works: *Darbay senuju Lituwju yr Zemaycziu* (about 1822–1825), *Istoriye Zemaytyszka* (prieš 1834), *BUDĄ Senowęs–Lėtuwių Kalnienų ir Zámajtių* (1845). In their analysis, the text linguistics and some principles of intertextual theory are applied.

In the article, the following questions are discussed: why could Daukantas be considered as an exemplary reader of Donelaitis's *Metai*, what writings formed his attitude towards the history, religion and culture of Prussia. Daukantas knew the writings of the 17–19th century Prussia's historians and the theoreticians of early German Romanticism. It is supposed that the study of Prussia's history and 18th century German authors' ideas concerning the value of the native language and significance of the national spirit greatly influenced Daukantas's worldview. He believed that the Lithuanian language had an equal right to exist along with the languages of big nations. His attitude towards the Lithuanian language coincides with that of Donelaitis. Both authors based their creativity on the examples of the Lithuanian language and were in opposition to the policy of Russification and Germanisation correspondingly. Daukantas and Donelaitis were similar to each other in many aspects.

In the beginning, the article analyses and comes to conclusion that it was written before 1838; then it investigates the influence of *Metai* on Daukantas' historical texts. In the *Darbai* (*Works*) and *Istorija Žemaitiška* (*Samogitian History*), both written before 1838, there are many words found in the autograph. This fact allows us to conclude that the above mentioned collection of words was intended not so much for the composition of some text but rather for a new dictionary. Moreover, the study shows that Daukantas not only borrowed amply from Donelaitis' lexicon but also developed it making neologisms. He frequently used secondary predication constructions characteristic of Donelaitis. The rhythmical structure of his sentences and word intonation was influenced by Donelaitis' hexameter. *Metai* determined the nature of artistic and rhetoric means used by Daukantas in his historic works.

[teikta 2015 m. sausio 19 d.

Priimta 2015 m. kovo 31 d.